

RENATA WIERNA

Lublin

KONCENTRYCZNY MODEL PODRĘCZNIKÓW TEOLOGII MORALNEJ

Autonomizacja teologii moralnej w XVII w. przyczyniła się do powstania szeregu opracowań podręcznikowych o charakterze praktycznym i duszpasterskim, ponieważ z reguły były przeznaczone jako pomoce dla spowiedników. Ich specjalistyczne ukierunkowanie i zawężenie do małej grupy odbiorców sprawiły, że przez wieki można było zachować ustalone schematy poznawcze. Sytuacji tej sprzyjało również nastawienie na konkretne potrzeby penitenta, a zatem tylko na negatywną stronę życia moralnego. Jedyną z większych zmian w tym zakresie stanowiło przejście z układu materiału według Dekalogu i obowiązków stanu do schematu tomistycznego, a więc według cnót i odpowiadających im wad. Wprawdzie w XIX w. pojawiły się sporadyczne próby odnowienia teologii moralnej, jednakże nie były one już w stanie zmienić ustalonego typu mentalności, chociaż przygotowywały grunt pod przyszłą reformę. W czasach współczesnych funkcja podręczników teologii moralnej zmieniła się zasadniczo. Zatracił się prawie zupełnie ich charakter konfesyjny na rzecz głoszenia integralnej nauki o moralności chrześcijańskiej. Czynnikiem decydującym w tej sprawie stał się fakt, że adresatami podręczników nie są już tylko spowiednicy, ale także studenci teologii i katolicy świeccy. Przełom w tej dziedzinie datuje się właściwie od dzieła B. Häringa *Das Gesetz Christi. Moraltheologie dargestellt für Priester und Laien*, wydanego w München w 1954 r. Z kolei nowe poszukiwania w tym zakresie zainspirował Sobór Watykański II.

Na gruncie polskim oryginalną koncepcję (choć nadal mało znaną) układu podręczników teologii moralnej zaproponował ks. prof. Stanisław Witek. Pod względem formalnym rozróżnił on dwa rodzaje opracowań – linearne i koncentryczne. W podręczniku o typie linearnym charakterystyczne jest to, że treść jest zawsze ułożona w sposób liniowy, niezależnie od tego, jaka

jest zasada porządkująca materiał: aretologiczna, nomologiczna czy biblijna. W opracowywaniu poszczególnych zagadnień wychodzi się więc od ogólnych zasad, aby poprzez człony pośrednie dojść do rzeczy najbardziej szczegółowych, dzięki czemu materiał rozwija się systematycznie, zachowując we wszystkich tego typu podręcznikach jedność. To ostatnie stwierdzenie jest założeniem raczej teoretycznym, gdyż w praktyce dość często, mimo zasadniczej harmonijności układu, następują rozmaite przerosty, w zależności od aktualnych potrzeb i preferowanych tematów¹. Głównym brakiem linearnego układu, zdaniem ks. Witka, jest niemożliwość uwzględnienia specjalnego charakteru różnych dziedzin życia, bez naruszenia schematu liniowego, co z kolei wyklucza otwartość teologii moralnej na aktualne problemy. Sytuację taką Profesor przedstawia obrazowo w następujący sposób: „Obecnie ta struktura, przy dawnych wymaganiach może i stosowna, przypomina czapkę jednakową dla wszystkich głów: dla jednych jest za wielka, dla drugich za mała; w rzadkich tylko wypadkach może nie wzbudzać zastrzeżeń”². Wszystkie znane podręczniki teologii moralnej prezentują układ linearny. Klasycznym zaś przykładem tego typu ujęcia w polskiej teologii posoborowej jest wielotomowe opracowanie ks. prof. Stanisława Olejnika *Dar. Wezwanie. Odpowiedź*³.

Dostrzegając mankamenty linearnej struktury i uświadamiając sobie wymagania stawiane współczesnej teologii moralnej, ks. Witek zaproponował koncentryczny układ podręczników w miejsce linearnego, przy równoczesnym założeniu przygotowania kilku opracowań z racji różnych grup odbiorców. W układzie koncentrycznym chodzi również o stworzenie całości syntetycznej, ale przy zachowaniu specjalnego charakteru różnych zagadnień moralnych, co – jak zostało wcześniej wykazane – nie jest raczej możliwe na planie modelu linearnego. Za wzorcowy przykład tego rodzaju opracowania posłużyły Profesorowi dokumenty Soboru Watykańskiego II, gdzie najpierw uchwalono konstytucję *Lumen gentium*, jako dokument kluczowy, a potem na jej podstawie opracowano szereg deklaracji i dekretów szczegółowych. W układzie koncentrycznym ks. Witek wyróżnił dwie podstawowe warstwy opracowań – ośrodkową i obwodową. Warstwa ośrodkowa obejmuje grupę podręczników o zróżnicowanym stopniu generalizacji problemów ze względu

¹ Dlatego ks. Witek mówi nawet o strukturze dendrycznej, a więc przypominającej drzewo (por. *Zagadnienie układu polskich podręczników teologii moralnej*. RTK 30:1983 z. 3 s. 84).

² Tamże s. 85.

³ T. 1-7. Warszawa 1988-1993.

na ich przeznaczenie. Są to więc: podręcznik uniwersytecki (*cursus maior*), seminaryjny (*compendium*), dla ogółu (etyka katolicka) i repetytorium. Obszerność materiału z racji obejmowania przez teologię moralną nowych dziedzin życia sprawia, że w wymienionych podręcznikach niektóre kwestie mogą być celowo pominięte lub tylko zasygnalizowane, ponieważ wymagają szczegółowych opracowań. Z powyższego należałoby wnioskować, że tak przedstawiona koncepcja podręcznika, zarówno uniwersyteckiego, seminaryjnego, jak i dla ogółu, spełniłaby postulat dość oszczędnego, nie rozbudowanego zbyt szczegółowo ujęcia. W związku z tym warstwa druga proponowanego modelu, zdaniem Profesora, powinna obejmować tzw. ujęcia obwodowe, powstające równoległe do podręczników ośrodkowych, jako monografie dotyczące poszczególnych działów teologii moralnej, a nawet kwestii. W warstwie tej jest więc miejsce zarówno na dzieła specjalistyczne (np. polską historię teologii moralnej), szczegółowe (np. etykę poszczególnych zawodów), jak i o przeznaczeniu ogólnym (np. problematykę małżeńską). Każdy kolejny krąg warstwy obwodowej stanowi coraz większe uszczegółowienie problematyki. Za przykład tego typu ujęć mogą posłużyć dwa opracowania ks. Witka dotyczące sakramentu pojednania, które należą do podręczników obwodowych. Są to: *Sakrament Pojednania*⁴ oraz *Duszpasterstwo w konfesjonale*⁵. Koncentryczny układ podręczników znalazł szerokie zastosowanie w twórczości naukowej ks. Witka. Do opracowań ośrodkowych należą dwie jego prace: *Teologia moralna fundamentalna*⁶ oraz *Chrześcijańska wizja moralności*⁷. Z kolei podręczniki obwodowe stanowią: *Mitość chrześcijańska w życiu człowieka*⁸, *Teologia życia duchowego*⁹ i *Kultura moralna narodu polskiego*¹⁰.

Jest rzeczą oczywistą, że w czasach obecnych ze względu na ciągłe powiększanie się materiału nie sposób już problematyki z zakresu teologii moralnej zamknąć w ramach jednego opracowania. Stąd wydaje się, że proponowany model przynosi skuteczne rozwiązanie. Uwzględnienie tzw. warstwy obwodowej nadaje mu cechę otwartości nie tylko w aspekcie formalnym, ale

⁴ *Podręcznik dla duszpasterzy*. Poznań 1979.

⁵ Poznań 1988.

⁶ T. 1. Cz. 1: *Antropologia moralna*. Lublin 1974. T. 1. Cz. 2: *Prakseologia moralna*. Lublin 1976.

⁷ Poznań 1983.

⁸ Warszawa 1983.

⁹ Lublin 1986.

¹⁰ Lublin 1986 – mps. Zakład Teologii Moralnej KUL w Lublinie.

przede wszystkim merytorycznym. Pozwala bowiem na włączenie nowej problematyki i opracowania jej według aktualnych potrzeb i oczekiwań różnych grup odbiorców. Wartość modelu staje się nieoceniona także w przypadku zbiorowej redakcji podręczników, gdyż każde opracowanie obwodowe może być dziełem innego autora, oby tylko była zachowana spójność koncepcji w warstwie ośrodkowej.

MODELO CONCENTRICO DE LOS MANUALES DE LA TEOLOGIA MORAL

R e s u m e n

Estanislao Witek (1924-1987) profesor de teología moral propuso un modelo original de manuales de teología moral. Propone distinguir dos grupos (o esferas) de manuales: La esfera central (interior) y exterior. La esfera central la forman los manuales fundamentales para la teología moral. Contienen la totalidad de los problemas morales pero los presentan en general. En cambio los manuales „exteriores” constituyen elaboraciones de cuestiones detalladas.

Tradujo Renata Wierna